

МАКДОНАЛЬДИЗАЦІЯ ЯК ОДИН З ПРОЯВІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність поняття «макдональдизація» та виокремленні її характерні риси, досліджено переваги та недоліки цього процесу, виділені особливості макдональдизації як прояву соціокультурної глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, макдональдизація, ірраціональність раціонального, ефективність.

VALERIIA VASYLIVNA VELYCHKO

Poltava National Technical University named after Yurii Kondratiuk

MCDONALDIZATION AS A MANIFESTATION OF GLOBALIZATION

Abstract – The aim of the article is to reveal the features of the economic model of «McDonaldization» in the context of globalization through the prism of definition of essence of the concept of «McDonaldization».

McDonaldization in the broadest sense is a set of principles for the organization of activities that allow, following a clear pattern of restrictions and regulations, quickly and efficiently achieve the goal. The origin of the term associated with the implementation and application of these principles in fast food chain McDonald's. McDonaldization is a process in which the principles of the quick-service restaurant begin to define virtually all spheres of society. It could be called a kind of simplification of existing reality, the existence of certain patterns, and standards. The decisive role when you are buying goods plays not the functionality of their future use, but artificially formed association pseudoevaluative load.

The concept of «McDonaldization» was considered and its characteristics were distinguished in the article. There were investigated the advantages and disadvantages of this process, as well as features of McDonaldization as manifestation of socio-cultural globalization were highlighted.

Keywords: globalization, McDonaldization, irrationality rational, efficiency.

Постановка задачі. На межі тисячоліть стає все більш очевидним, що людство розвивається шляхом посилення взаємозв'язку і взаємозалежності різних країн, народів і культур. Цей процес, що охопив різні сфери суспільного життя всіх країн світу, в сучасній науці отримав назву глобалізації. Одним із найбільш значущих аспектів цього процесу є взаємозв'язок між економічною і культурною глобалізаціями – зростання взаємозв'язку і взаємодії економіки і культури, що протікає у всесвітньому масштабі. Розвиток процесів глобалізації пов'язаний з інтенсифікацією міжкультурних комунікацій, що охоплюють весь світ і перетворюють його в єдиний комунікативний простір. Завдяки цьому і виникає макдональдизація як форма осмислення сучасного глобалізованого світу через призму раціонального сприйняття.

Аналіз досліджень та публікацій. Головним ідеологом концепції «макдональдизації» вважається Дж. Рітцер [1, с. 6–12], хоча певні аспекти взаємозв'язку культури та економіки були висвітлені у концепції глокалізації Р. Робертсона [2, с. 35–42], концепції гібридизації Я. Пітерса [3, с. 163–172]. Праця Дж. Рітцера «Макдональдизація суспільства» є продовженням теоретичної раціоналістичної традиції, започаткованої Максом Вебером [4, с. 128–157], та є спробою застосувати в сучасних умовах погляди Вебера на явище бюрократії як найяскравіше вираження тенденцій раціоналізації європейського суспільства. Іншим джерелом концепції «макдональдизації» є критична теорія суспільства, започаткована Франкфуртською школою, як рефлексія та переосмислення актуальних соціальних проблем.

Виділення невирішених раніше частин. Незважаючи на те, що сутність процесу «макдональдизації» було охарактеризовано, вважаємо, що недостатньо розкритими залишаються переваги та недоліки «макдональдизації», а також перспективи застосування цієї економічної моделі у світі.

Формулювання цілей. Тому необхідно розкрити особливості застосування економічної моделі «макдональдизації» в умовах глобалізації крізь призму визначення сутності поняття «макдональдизація».

Основні результати дослідження. Глобалізація – це процес, який носить об'єктивний характер, але в сучасному світі наростає опір локальних культур тенденціям глобалізації, який часто набуває жорсткого та руйнівного характеру.

Сучасна глобалізація за своїми масштабами і наслідками є абсолютно унікальним явищем. По-перше, будучи результатом експансії західноєвропейської цивілізації, вона охоплює всю населену частину планети, набуває всесвітнього характеру. По-друге, підкорюючи простір і час за допомогою новітніх технологічних засобів, вона максимально зближує різні країни та культури. По-третє, вона має системний характер, оскільки охоплює практично всі – економічні, технологічні, політичні, соціокультурні – аспекти життєдіяльності сучасних суспільств.

Найбільш складним і суперечливим процесом у розвитку сучасного світу є соціокультурна глобалізація, яка зачіпає такі сфери, як наука, освіта, культура, етика, ідеологія тощо, та породжує не тільки взаємопроникнення, але і взаємовідштовхування культур. Глобалізація веде до серйозних змін у культурі – змін, що мають як позитивний, так і негативний характер. З одного боку, глобалізація сприяє прискоренню соціокультурної динаміки, значному збільшенню обсягу інформації, споживаної індивідом. Вона долає політичні кордони та ідеологічні бар'єри, які здавалися непорушними протягом багатьох століть. При цьому формує єдиний духовний простір, в якому представлені цінності всіх народів і цивілізацій. З іншого боку,

глобалізація створює і нові небезпеки, особливо загрозливі людству в довгостроковому плані. Перетворивши масову культуру в головний засіб духовної експансії, глобалізація призводить до уніфікації, руйнування культурної ідентичності та традиційних цінностей самотутніх культур. Реакцією на культурну експансію західної цивілізації стає зростання націоналізму та екстремізму, шовінізму і ксенофобії, посилення суперечностей і конфліктів у всьому світі.

У зв'язку з гібридизацією культурної та економічної глобалізації та пошуку раціональних причин даного процесу, і виникло таке поняття як макдональдизація (англ. McDonaldization) – термін, запропонований американським ученим Дж. Рітцером в його праці «Макдональдизація суспільства» (1993 р.). Автор визначає його як «процес, за якого принципи ресторану швидкого обслуговування стають все більш домінуючими над секторами американського суспільства, як і решти світу» [5, с. 497]. До основних факторів цієї тенденції, з точки зору Дж. Рітцера, належать «ефективність», «можливість прорахунку» і «передбачуваність», виражені у «зростаючому контролі й заміні гуманної технології негуманною» [1, с. 110]. Макдональдизація є переосмисленням раціоналізації, або переходом від традиційного до раціонального способів мислення і наукового управління.

Макдональдизація в широкому сенсі являє собою набір принципів організації діяльності, що дозволяють, керуючись чіткою схемою обмежень та правил, максимально швидко та ефективно досягати поставленої мети. Походження терміну пов'язане із впровадженням та використанням таких принципів діяльності в мережі ресторанів швидкого харчування (фаст-фуду) McDonald's.

Учений Дмитрієв Т. вважає, що «під процесом «макдональдизації» Рітцер розуміє, не просто процес розповсюдження ресторанів швидкого харчування мережі «Макдональдс» по всьому світу, а, перш за все, перетворення тих функціональних принципів, на яких ґрунтується ресторанний бізнес цієї мережі, в базисні принципи організації сучасного соціального життя, які сприяють її подальшій раціоналізації» [6, с. 18]. Ключове поняття – раціоналізація. Воно було введено німецьким соціологом М. Вебером, який вважав, що процес раціоналізації визначає і спрямовує розвиток сучасного капіталістичного суспільства. У першу чергу він розумів під цим поняттям збільшення можливості прорахування і керованості поведінки індивідуумів та інститутів. У зв'язку із цим, у ХХ ст. змістовні цілі суспільного розвитку були витіснені на другий план, а на перший вийшла ефективність досягнення цих цілей. Характерним прикладом є конвеєрне виробництво. Введення конвеєра спричинило подальшу спеціалізацію праці, в рамках якої робітник день у день виконував однотипні операції, причому, оскільки за одним робітником була закріплена одна операція, він міг впоратися з нею максимально швидко, якісно та ефективно. Аналогія конвеєрного промислового виробництва з організацією праці в ресторанах фаст-фуду є очевидною.

Макдональдизації – це процес, в ході якого принципи роботи ресторану швидкого обслуговування починають визначати практично всі сфери суспільства. Можна назвати це своєрідним спрощенням існуючої дійсності, існування за певними шаблонами, стандартами. При купівлі товарів вирішальну роль грає не функціональність їх майбутнього використання, а штучно створена асоціація псевдоціннісного навантаження. Почуття сучасності досягається за принципом: «я споживаю те ж, що і всі представники мого оточення». Відсталістю вважається відсутність останньої моделі товару. При цьому в більшості своїй маркетингові стратегії орієнтуються на імітацію якісного стрибка в кожній новій генерації загально визнаного «лейбла». Тим самим формується система помилкових матеріальних потреб і «одновимірної людини» – об'єкта духовного маніпулювання зі зниженим критичним ставленням до соціуму та включеного в споживчу гонку. Подібна споживча стратегія є основою стабільності економічної системи, але при цьому така система неефективно використовує природні ресурси і здійснює непомірне навантаження на біосферу планети в цілому [7].

Дж. Рітцер виділяє такі риси макдональдизації як сучасного варіанта раціоналізації:

1. Ефективність, що полягає у створенні ресторанами швидкого обслуговування сприятливих умов для швидкої їжі, необхідних за сучасного динамізму життя як окремої людини, так і суспільства. Інші інституційні структури, що використовують принципи макдональдизації, пропонують аналогічну ефективність, наприклад, схуднути, змінити мастило в автомобілі, підібрати окуляри тощо. Менеджери строго слідкують, щоб працівники в макдональдизованих системах функціонували ефективно. Правила і інструкції також покликані підтримувати високу ефективність роботи.

2. Можливість прорахунку, що полягає у існуванні чітко стандартизованої системи оцінки якості, швидкості, кількості та вартості вироблених товарів і послуг. Можливість прорахунку ґрунтується на чіткій стандартизації процесів виробництва та споживання послуг, а також співвідноситься передусім з кількістю та швидкістю.

3. Передбачуваність полягає у тому, що товари і послуги будуть однаковими, незалежно від часу і місця, коли і де вони пропонуються. Це додає відчуття комфорту і певної, тимчасової стабільності, які є недостатніми у сьогоднішньому хаотичному світі. Передбачувана також і поведінка службовців макдональдизованих систем. Вони наслідують корпоративні правила і виконують накази менеджерів. У багатьох випадках їхні дії і навіть те, що вони говорять, є передбачуваним. Для характерних ситуацій компанії розробляють стандарти поведінки, які службовці зобов'язані виконувати.

4. Контроль, що полягає у здатності здійснювати різносторонній контроль, починаючи із внутрішньо-організаційного контролю над працівниками та характером роботи, продовжуючи контролем за процесом виробництва, приготування та продажу продукції та закінчуючи контролем над споживчою

поведінкою клієнтів. Службовці макдональдизованих систем так само піддаються контролю. Особливо важливими у цьому процесі є машинні й організаційні технології, покликані контролювати виконувані операції. Ще одним наслідком стає зростання кількості машин, що автоматично надають товари і послуги відповідно до запрограмованих параметрів.

5. Ірраціональність раціонального. Згідно з Рітцером, раціоналізація діяльності у вигляді чіткої стандартизації і механізації діяльності та неможливість їх уникати призводить до того, що раціональність набуває характеристик ірраціональності. В результаті досягнення максимальної раціоналізації спостерігаються процеси дегуманізації та гомогенізації. Прикладами ірраціональності раціонального в межах макдональдизації називають наявність черг, високу вартість продукції та водночас її низьку якість, шкідливість для здоров'я та навколишнього середовища, фальшиву дружелюбність обслуговуючого персоналу [8].

Отже, макдональдизація як нова парадигма раціональності, стверджує Дж. Рітцер, має низку переваг, які можна звести до кількох пунктів. По-перше, макдональдизація підвищує середній рівень життя людей, надає не окремим індивідам, а масам людей можливість долучитися до досягнень сучасної цивілізації; забезпечує високий середній стандарт знань, знижує ризики некваліфікованого навчання. По-друге, на основі відповідності своїй природі макдональдизація сприяє розвитку цілей раціональних дій, дисципліни, формує ефективні, передбачувані і контрольовані поведінкові акти. В арсеналі макдональдизованих інститутів через виробництво і розподіл цінностей – утвердження, впорядкування і підтримка структурованих навиків до рольової поведінки у індивідів, що сприяє її більшій передбачуваності і підконтрольності.

І хоча макдональдизація засвідчує функціональні переваги, у неї є і негативні моменти. Насамперед, це ірраціональна раціональність, що постає у вигляді «відчуженого людського розуму», який наростаючими темпами формує підстави для екологічних катастроф, загроз людському життю і здоров'ю.

По-друге, зростає процес дегуманізації, що поширюється на різні суспільні сфери. Перш за все, прийняття їжі споконвічно передбачало соціальну взаємодію людей, що збагачувала практику людського спілкування, надаючи їй, як правило, позитивного морального забарвлення. Зараз такий досвід збагачення і обміну культурними і моральними цінностями в одній із найпростіших і найдоступніших форм життєвої практики людей звівся до мінімуму, оскільки і відвідувачі, і працівники «Макдональдс», по суті, стають роботами великого конвеєра.

«Макдональдизована» економічна модель є ефективною, якщо вважати ефективністю виключно оптимальний спосіб отримання необхідних товарів і послуг. Це дозволило мільйонам людей у всьому світі отримати доступ до цих товарів та послуг, мати гарантію їх якості. Багато речей, раніше доступних лише як унікальний і дорогий товар, стали повсякденними товарами для широких верств населення. Різко зросла швидкість доступу до них – досить порівняти витрати часу, з одного боку, на самостійне приготування їжі або похід у ресторан, а з іншого – на купівлю готових заморожених страв або отримання замовлення в будь-якій фастфуд-мережі. Важливо, що в деяких випадках відсутність індивідуального підходу в обслуговуванні є плюсом: так, перебуваючи в подорожі, людина не може точно бути впевнена, яку реакцію викличе її поява в місцевому ресторані або магазині. Знайомий логотип торгової мережі чи ресторану – гарантія, що там все буде «як удома». Ще один аргумент на користь «макдональдизації» – те, що товари і послуги однієї культури, набуваючи стандартизованої форми, стають більш доступними в інших регіонах. Зрозуміло, що навряд чи китайська кухня буде повністю автентична, якщо це ресторан у Москві або Мехіко, але інакше б для масового споживача її там взагалі не було.

Переваги для бізнесу очевидні – це зниження витрат як на виробничі процеси, так і на персонал, завдяки масовості виробництва, спрощенню та чітким вимірюваним показникам [9, с. 8–9].

Висновки. Таким чином, процес макдональдизації призводить до низки позитивних наслідків, наприклад, ширший асортимент товарів та послуг стає доступним для більшої частини населення; товари та послуги більш одноманітні і разом з тим деякі категорії населення мають доступ до якісніших товарів та послуг, ніж до макдональдизації; швидкі і ефективні товари та послуги стали доступними для тих категорій населення, які мають менше вільного часу у зв'язку з більшою зайнятістю; люди мають змогу отримати товари та послуги практично миттєво і з більшими зручностями; доступність товарів та послуг не залежить від географічної локації та часу (можна робити замовлення онлайн); у мінливому та незнайомому світі відносно стабільне та знайоме середовище макдональдизованих систем дає людям відчуття комфорту та стабільності; споживання деяких товарів стало безпечнішим у системах, які надійно регулюються та контролюються; деякі товари та послуги стали доступнішими завдяки порівняно низькій їх вартості; інновації швидше та простіше розповсюджуються мережею ідентичних операторів; знижується відмінність у ставленні до людей різних рас, статусів тощо; найпопулярніші товари однієї культури легше переходять до інших; завдяки можливості прорахунку споживачі можуть легше порівняти товари конкуруючих виробників.

Але, при використанні макдональдизації потрібно враховувати і її недоліки, а саме: неефективність за співвідношенням „ціна – якість”; центральний стрижень системи – раціональність, але будь-яка система всередині себе породжує ірраціональність; дегуманізація праці та її умов; ілюзія реальності й ілюзія розваги; знеособленість працівників і покупців; негативний вплив на навколишнє середовище та здоров'я людей.

1. Ритцер Дж. Макдональдизация общества / Дж. Ритцер. – М. : Издательская и консалтинговая группа „Праксис”. – 2011. – 592 с.
2. Robertson R. Globalization or glocalization? / R. Robertson // White K. E. (Ed.) Globalisation. Critical concept in sociology. – L., 2003. – Volume III. – P. 31–51.
3. Pieterse J.N. Globalization as hybridization / J.N. Pieterse // Intern. Sociology. – L., 1994. – Vol. 9. – № 2. – P. 161–184.
4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 804 с.
5. Ритцер Дж. Макдональдизация, глобализация / американизация и новые средства потребления / Дж. Ритцер // Современные социологические теории. 5-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – С. 497–506.
6. Дмитриев Т. Поголовная макдональдизация / Т. Дмитриев // Читаем вместе. – 2011. – № 6. – С. 18.
7. Быковец О. Теория макдональдизации [Электронный ресурс] / О. Быковец. – Режим доступа : <http://www.konspektov.net/question/1417002>
8. Макдональдизация / Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Макдональдизация>
9. Восканян М. Экономическое клонирование / М. Восканян // Однако. – 2010. – № 21. – С. 5-10.

References

1. Rittser Dzh. Makdonal'dizatsiya obshchestva. Moskva, Izdatel'skaya I konsaltingovaya gruppa "Praksis", 2011, 592p.
2. Robertson R. Globalization or glocalization?, White K. E. (Ed.) Globalisation. Critical concept in sociology, 2003, vol. III, pp. 31-51.
3. Pieterse J.N. Globalization as hybridization, Intern. Sociology, 1994, vol. 9, No 2, pp. 161–184.
4. Veber M. Izbranny'e proizvedeniya. Moskva, Progress, 1990, 804 p.
5. Rittser Dzh. Makdonal'dizatsiya, globalizatsiya / amerikanzatsiya I novy'e sredstva potrebleniya, Sovremenny'e sothiologicheskie teorii, 2002, vol.5, pp. 497-506.
6. Dmitriev T. Pogolovnaya maakdonal'dizatiya, Chitaem vmeste, 2011, No 6, pp. 18.
7. By'kovets O. Teoriya makdonal'dizatsii, Web Resource. URL: <http://www.konspektov.net/question/1417002>
8. Makdonal'dyzatsiia, Web Resource. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Макдональдизация>
9. Voskanyan M. E'konomicheskoe klonirovanie, Odnako, 2010, No 21, pp. 5-10.

Рецензія/Peer review : 24.4.2013 р.

Надрукована/Printed :14.8.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка Б.Я. Кузняк